

A csimpánz jobban tudja

A világhelyzet konstruktív és hatékony szemléletének két feltétele van. Az elégedettség és az elégedetlenség. Az egyik a reális, a másik a konstruktív megközelítés feltétele. Ez a kettő csak akkor fér össze egymással, ha sikerül összeegyeztetni az elégedettséget az elégedetlenséggel. Miként lehet?

Van egy korszakalkotó könyv, amelynek az a legfontosabb szerepe, hogy ezt a kérdésfeltevést megalapozza, és az a legnagyobb fogyatékosága, hogy ezt a kérdést maga nem teszi fel. Hans Rosling és szerzőtársai, menyé és fia, Anna Rosling Rönnlund és Ola Rosling művéről van szó (*Tények*, Libri Kiadó, 2018, 300 oldal).

A könyv alaptézise az, hogy az embereknek jellemzően és túlnyomó többségükben teljesen hamis képük van a világról. Sokkal rosszabbnak látják azt, mint amilyen. Nem hajlandók szembenézni azzal a nehéz igazsággal, hogy a helyzet sokkal, de sokkal jobb, mint ahogy azt a túlnyomó többség véli. Ennek a tudatlanságnak az oka nem a tudatlanság. Azoknak sincsenek reálisabb ismeretei a világunkról, akik nagyon képzettek, tele van a fejük mindenféle tudománnyal. Több esélyük lenne helyes válaszokat adni a világ jelenlegi állapotára vonatkozó kérdésekre, ha nem élvonalbeli értelmiségiek lennének, hanem csimpánzok.

Hans Rosling svéd orvos, statisztikus, akadémikus, világjáró és a legelitélt helyekre hívatott sztárelőadó, aki fiatalabb korában Afrika mélyén,

a legnyomorultabb körülmények között gyógyította a föld legszegényebb közösségeit, életének utolsó két évtizedét az irreális és irracionális peszsimizmussal folytatott harccal töltötte. Világszerte tesztelte különböző közegekben az emberek tudását a világ állapotáról, és megpróbálta reálisabbá tenni. Erre 2005-ben intézetet is alapított, a Gapmindert. Hans és rokonai 2015 őszen határozták el, hogy ezt a fölvilágosító munkát egy könyvvel koronázzák meg. Pár hónappal később Hans Roslingnál hasnyálmirigyrákot diagnosztizáltak, s mire a könyv elkészült, a (fő) szerző élete is véget ért.

A világ lakosságának a többsége nem alacsony, hanem közepes jövedelmű országokban él, de a lányok 60 százaléka az alacsony jövedelmű országokban is elvégzi az általános iskolát; a szélsőséges szegénységben élők aránya az elmúlt húsz évben a felére csökkent; a várható élettartam a világban 70 évre emelkedett; az ENSZ számításai szerint 2100-ban ugyanúgy kétmilliárd 15 év alatti gyerek él majd a világon, mint most; nem gyerekből, nem is 75 év feletti-ekből, hanem 15–74 éves felnőttekből lesz csak több, amikor a népességnövekedés megáll; az elmúlt száz év alatt a természeti csapásokban meghalt emberek száma kevesebb mint a felére csökkent (miközben a világ lakossága a négyszeresére nőtt); a ma élő egyéves gyermekek 80 százaléka már kap védőoltást; a 30 éves férfiak és nők iskolában töltött éveinek szá-

mában alig van különbség (10, illetve 9 év); 1996 óta nem súlyosbodott sem az óriáspanda, sem a keskenyszájú orrszaru, sem a tigris veszélyeztettségének mértéke; a világ lakóinak 80 százaléka hozzájut valamilyen mértékben az elektromos áramhoz; viszont az átlaghőmérséklet a következő száz évben a klímaszakértők szerint emelkedni fog.

Ezek lettek volna a helyes válaszok arra a 13 tesztkérdésre, amelyet Rosling – három választható felelettel – a könyv elején feltesz az olvasónak, miként feltette húsz éven át (közvélemény-kutató intézetek közreműködésével is) sok hasonló kérdéssel együtt számos különféle csoportnak jó néhány országban.

Döbbenetesen rossz eredményeket kapott. Azt például, hogy a szélsőséges szegénységben élők aránya az elmúlt húsz évben a felére csökkent, tizennégy válaszadóból átlagosan egy (7 százalék) találta el. Magyarországon 2 százalék! A megkérdezettek 13 százaléka tudta, hogy a gyerekek túlnyomó többségét ma már beoltják.

2017-ben 14 ország 12 ezer polgára a 13 kérdésből átlagosan kettőre adott helyes választ! A kettőből az egyik túlnyomó többségük esetében az az egyetlen kérdés volt, amelyben a legkedvezőtlenebb válasz volt a helyes. Az emberek 86 százaléka tudta, hogy az átlaghőmérséklet emelkedni fog. A reprezentatív minta mellett Rosling előadásainak közönségét is tesztelte (előzetesen), és azt az eredményt kapta, hogy magasan képzett kutatók, egyetemi oktatók, menedzserek, újságírók, aktivisták sem igen értek el a reprezentatív minta átlagánál jobb eredményeket. Az emberek következetesen tévedtek, a valóságosnál majdnem mindig rosszabbnak

véltek a helyzetet. Ha csimpánzoknak kell három válaszlehetőség, A, B és C banán közül választaniuk, akkor a nagy számok törvénye alapján 13-ból átlagosan 4-5 esetben jól választanak. Kétszer olyan jól teljesítenek tehát, mint az emberek, akik átlagosan csak két esetben választottak jól. Jobban szerepeltek volna, ha – akárcsak a csimpánzok – semmit sem vélték volna tudni, ha már a kérdést sem értették volna. Az információözönben élő embernek feleakkora esélye van rá, hogy eltalálja a tényszerű igazságot a valóság helyzetéről, mint a semmilyen információval nem rendelkező csimpánznak. Ezek szerint tehát az információözön nem javítja, hanem rontja esélyünket a valóság megismerésére. Ezen pedig Rosling szerint pusztán a valóság tények terjesztése nem segít, mert a hamis világképnek az emberi természetben rejlő okai vannak, és a könyv ezeket az okokat veszi sorra. (Én a 13 kérdésből kilenben a helyes választ jelöltem be, de bevallom, ez nem a zsenialitásomnak köszönhető, hanem annak, hogy olvastam a könyvről, mielőtt belekezdtem volna, tudtam, mi az alaptézis, és sejtettem, hogy általában a legkedvezőbb válaszok lesznek a jók.)

Azt mondja Rosling, hogy agyunk működésének sajátosságaiból következik a túldramatizált világképünk. Ez a rosszra való készenlét növelte az ezer veszélynek kitett kis vadászógyűjtögető csoportok túlélését, mert ez a készenlét segített gyorsan reagálni a vészhelyzetekre. A gyors reagáláshoz le kellett egyszerűsíteni a világot, ellentétpárokban kellett gondolkodni. Ez a késztetés konzerválja azt a világról alkotott képet, miszerint vannak a szegény országok meg

a gazdagok, és közöttük a szakadék. Holott ez ma már nem így van. Így volt a hatvanas években, de ma már nincs így.

Az emberek 9 százaléka él szegény országokban, háromnegyed része pedig közepes jövedelműekben. A fejlett-fejletlen, Észak–Dél ellentétpárok értelmüket vesztették, mert négy emberből hármat nem lehet bennük elhelyezni. Az sem igaz már, hogy vannak azok az országok, amelyekben sok gyerek születik és sok is hal meg egy-egy családban, és vannak azok, amelyekben kicsik a családok, kevés gyerek születik, és kevés is hal meg, mielőtt felnőne. Az utóbbi fél évszázadban igen gyorsan csökkent a családméret, az egy-egy nő által szült gyermekek száma és a csecsemőhalandóság ott, ahol korábban magas volt. Ez a folyamat sokkal gyorsabban ment végbe, mint korábban a fejlett világ országaiban, például Svédországban. Már csak a világ lakosságának 6 százaléka él abban a 13 országban, amelyre még mindig a magas gyerekszám és gyerekhalandóság jellemző. Az emberiség 85 százaléka olyan országokban él (beleértve Kínát és Indiát), ahol már többnyire kicsik a családok, és kevés gyerek hal meg.

Semmilyen statisztikai adatgyűjtés nem tökéletes, de annál jobb és átfogóbb nincs, mint amelyeket Rosling használ. Ezek nagyrészt az ENSZ intézményeinek adatai. Rosling állításait csak ott lehet kikezdeni, ahol az adatokat általa alkotott kategóriákban rendezi el. Négy jövedelmi szintet határozott meg. A legalsóba azok tartoznak, akik napi két dollárnál nem keresnek többet. Aki három-négy dollárt megkeres, az már a második jövedelmi szinthez tartozik. A napi

két dollárnál többet és 32 dollárnál kevesebbet kereső embereket sorolja Rosling a közepes keresetűek közé. Ennek alapján állítja azt, hogy az emberek háromnegyed része olyan országokban lakik, amelyekre az ilyen közepes jövedelmi helyzet jellemző.

A jóléti olvasót ez a kategorizálás fejbe kólintja. Közepes jövedelmű lenne már az is, aki havi kb. 25 ezer forintból él és neveli a gyerekeit? Füléről nézve ez teljességgel elfogadhatatlan, s magam sem hajlok rá, hogy elfogadjam, de azt azért meg kell hagyni, hogy Rosling az olvasóinál jobban tudja, miről beszél, mihez képest közepes az a jövedelem, mert elég sokat dolgozott orvosként Mozambikban, Zairében, Tanzániában a legszegényebbek között, ahol mezítláb tapogatózott az éjszakában a harmadik faluból érkező bába, hogy a vaksötétben segítsen a földön fekvő anyának világra hozni a gyermekét.

Rendelkezésünkre áll egy érzéketes leírás az első és a második jövedelmi szint közötti különbségről: „Ön az 1. szinten kezd, ahol napi 1 dollárt keres. Öt gyermeke van, akik mindennap órákat töltenek azzal, hogy mezítláb elgyalognak az egyórányi járásra lévő sáros vizesgödörhöz, ahonnan vizet hordanak haza a család egyetlen műanyag vödrében. Hazafelé jövet tűzifát gyűjtögetnek, ön pedig elkészíti ugyanazt a szürke kását, amit élete minden egyes étkezésekor evett – kivéve azokban a hónapokban, amikor a silány talaj egyáltalán nem adott termést, és éhesen kellett lefeküdni. Egy nap a legkisebb lánya csúnyán köhögni kezd. A kunyhóban égő tűz füstje meggyengítette a tüdejét. Nincs pénze antibiotikumokra, így a kislány egy hónappal később meghal.” Ehhez képest, aki

eljutott a második szintre, és napi 4 dollárt is megkeres, a pénzből „már olyan ételt is vehet, amit nem saját maga természetett, és tarthat pár tyúkot is, hogy tojást ehessen. Némi pénzt félretéve szandált vesz a gyermekeinek, beszerez egy biciklit, és még néhány műanyag vödört. Most már naponta csak fél órába telik a vízfordás. Vásárol egy gáztűzhelyet, hogy a gyerekei a fagyújtögetés helyett iskolába járhassanak. Amikor van áram, a villanykörte fényénél körmölik a házi feladatukat. De az áramszolgáltatás túlságosan megbízhatatlan ahhoz, hogy egy hűtőszekrényt is meg merjen engedni magának. Inkább matracra gyűjt, hogy többé ne kelljen a döngölt földpadlón aludniuk.”

Ki merné azt állítani, hogy a két szint között nincs minőségi ugrás?

Ezzel együtt sem hajlok arra, hogy ezt a második szintet, amely napi 8 dolláros jövedelemhatárig tart, elfogadjam alsó-közepesnek. De ha nem fogadom el, akkor is ott vannak a csecsemőhalandóságra és a családonkénti gyerekszámra vonatkozó adatok, amelyek valóban olyan világot mutatnak, amelyben nincs szakadék egy kisebb jóléti és egy nagyobb rosszléti világ között, hanem van egy hatalmas többség kevés gyerekkel és ritka gyerekhalállal, és van egy rohamosan csökkenő kis része a világnak, amely még nem jutott el ideig. Ezt objektív adatok bizonyítják, itt nem lehet kategóriákkal trükközni. Az első jövedelmi szint fölött már megszűnik a totális elszigeteltség, van mozgási lehetőség, elérhető orvos, iskola, védőoltás, tanácsadás, valamelyest egészségesebb és változatosabb táplálkozás, nagy áldozatok árán gyógyszer is.

Az abszolút számok és az arányok – két torzító tükör. Rosling az egyik torzítását nagyon érzékletesen bemutatja, a másikat viszont nemigen veszi tekintetbe.

Van a könyvben egy szép grafikon, ami azt mutatja, hogy a fent (persze csak egyik változatában) bemutatott 1. jövedelmi szinten, ma már extrémnek nevezhető szegénységben élt 1800 körül az emberiség túlnyomó többsége, 85 százaléka, és még 1966-ban is a fele, ma pedig már csak a 9 százaléka. Ez így nagyon kifejező. Csak hát a Föld 1800-as népességének 85 százaléka és a Föld mai népességének 9 százaléka majdnem ugyanannyi szenvedő embert jelent. Az 1960-as 50 százalék pedig sokkal többet, mint az 1800-as 85. A túlnyomórészt nyomorban élő és túlnyomórészt nem nyomorban élő emberiség két nagyon különböző emberiség, és ez lényeges dolog. Azonban nagyjából ugyanannyi ember szenved el a nyomort, mint kétszáz évvel ezelőtt, s ráadásul úgy, hogy ezt az életet nem tekintheti normálisnak, nem osztozhat vele az emberek túlnyomó többségével, mint egykoron, hanem megalázó kisebbségi helyzet is járul hozzá. És ez is fontos tény, enélkül nincs „ténytudatosság”, amelyet Rosling oly eltökélten és persze jogosan szorgalmaz.

Miközben az arányok torzító hatását nem érzékelteti, az abszolút számokét annál drámaibb módon: 4,2 millió halott kisgyerekekkel.

Az UNICEF adatai szerint 2016-ban 4,2 millió egy évnél fiatalabb kisbaba halt meg. Ez borzalmas. Egyrészt. Csodálatos. Másrészt. „Ki képes egyáltalán elképzelni 4,2 millió halott kisbabát. Ez felfoghatatlanul szörnyű, és csak még rosszabbá teszi a tudat, hogy szinte mindegyi-

kük olyan betegségbe halt bele, ami könnyen megelőzhető lett volna.” Csakhogy ez a szám „nem óriási, hanem csodálatosan kis szám”. Minden korábnál alacsonyabb. 1950-ben 97 millió gyerek született és 14,4 millió halt meg egyéves kora előtt. 2016-ban 141 millió baba született, és közülük halt meg 4,2 millió. A csecsemőhalandósági ráta 15 százalékról 3 százalékra csökkent.

Rosling óva int a magányos számoktól, amelyek eltakarják a tendenciákat és az arányokat. Nem int azonban óva a magányos arányszámoktól.

Viszont teljes joggal hangsúlyozza a média torzító hatását, amely torzító szándék nélkül is jelen van. Ki ítélné el azt az újságot, amely riportokat közöl a megelőzhető betegségekben meghalt kisbabákról; megjeleníti a szülők fájalmát, kiváltja az olvasók együttérzését? És miként néznék arra a szerkesztőre, aki a riportert azzal korholja, hogy elhallgatja a pozitívumokat, s utasítja, hogy írja bele a cikkébe – s minden hasonló tárgyú cikkébe –, mennyivel jobb ma már a helyzet, mint volt egy-két emberöltővel ezelőtt? Képzelnék el, mennyi igaz és megragadó cikket lehet írni 4,2 millió halott babáról! És mennyire keveset lehet arról a négyszer annyiról, aki a világ rohamos fejlődése következtében nem halt meg! Én speciel írtam egyet a saját lányomról, aki 1950-ben még szinte bizto-

san meghalt volna, négy évtizeddel később pedig már 50 százalék esélye volt az életben maradásra, amit ki is használt (Révész Sándor: 1991, *Beszélő*, 2001/2., 76. o.). De még egy újságíró apa is csak arról a lányáról írhat ilyet, akinek volt esélye a csecsemőhalálra. A négyszer anynyi élő baba túlnyomó részének azonban szerencsére nincs. A többi lányomról eszembe sem jutott, hogy évtizedekkel azelőtt még megkaphatták volna azokat az életveszélyes betegségeket, amelyek azóta kiestek az életünkben.

Rosling szándéka szerint teljes képet ad azokról a természetünk és világunk sajátosságaiban rejlő okokról, amelyek miatt a valóságérzékelésünk annyira távol áll a valóságtól, és annyival negatívabb annál: a túldramatizálásra és a bináris gondolkodásra való hajlamunk; a rossz könnyebb észlelése a jónál, a média tudósításainak szelektivitása; a múltra vonatkozó tudásunk és emlékezetünk torzulása és szelektivitása, amellyel megszépítjük a múltat, és ahhoz képest megcsúnyítjuk a jelent; az automatikus előrejelzési képesség, amely a túlélésünket segíti, de amelyből az következik, hogy a negatív tendenciákat egyenes vonallal meghosszabbítjuk akkor is, ha a reális előrejelzések mást mutatnak; a félelem ösztöne, amely a valószerűtlen és viszonylag keveseket érintő veszélyeket felnagyítja; az álta-

lánosítás ösztöne, amellyel a rossz tapasztalatokat, rossz történéseket kiterjesztjük egy kategória egészére; a sors ösztöne, mely szerint népek, országok, vallások, kultúrák, emberek sorsát eredendő és megváltoztathatatlan tulajdonságaik határozzák meg, azért a sorsuk is megváltoztathatatlan és nem mutathat javuló tendenciát; a leegyszerűsítés ösztöne, amely egyetlen szempontra szűkíti a gondolkodásunkat; a hibáztatás ösztöne, mely azt diktálja, hogy a rossz dolgok mögött rossz emberek vagy embercsoportok állnak, s mivel eredendően és sorsszerűen rosszak, sem ők, sem az általuk okozott rossz dolgok nem fognak javulni; a sürgősség, a „most vagy soha” ösztöne, amely az ősembert valóban segítette a túlélésben, hogy üstöllést reagáljon, amint megjelenik a látókörében a kardfogú tigris, de a bonyolult, fölöttébb összetett világunkban nem segíti a veszélyek valóságos mértékének és jellegének felmérését.

Ez szép kollekció, tanulságos is, de hiányzik belőle éppen az, amely nem ősi ösztöneinkkel, hanem világunk fejlődésével függ össze, és amelynek hatása a világunkra nem egyértelműen negatív, hanem pozitív is, tehát ambivalens. Ez pedig a kritikus gondolkodás, a problémacentrikus beállítottság.

Ez a beállítottság előre hajtó erő. Az elért haladás szemlélete helyett az előttünk álló bajokra, veszélyekre összpontosít, és azokkal szemben aktivizál. Ez az összpontosítás, figyelemeltolás kétségtelenül olyan tényező, amely a fentiekhez hasonlóan rosszabbnak mutatja a világot, mint amilyen. Alighanem már a vizeletünket és a vérünket is így vizsgáljuk. A normális tartományba tartozó szá-

mokkal nem foglalkozunk, a kilógó értékekkel igen. Ezáltal egyrészt rosszabbnak érezhetjük az állapotunkat, mint amilyen, másrészt viszont azzal foglalkozunk, amivel kell, amivel teendőink vannak. Nem azzal visszük haza a leletünket, hogy pont annyi vas van a véremlében, amennyi kell, örvendünk és ünnepelünk, hanem azzal, hogy magas a koleszterinszintem, a sok tézta helyett ehétenék több főzeléket, a nokedli helyett lehetne párolt zöldség a köret.

Tartok tőle, hogy Rosling könyvének kritikus olvasása sokakat nem a mű nagyon fontos és erős igazságának árnyalásához, hanem hatóerejének elvételéhez vezet. Rosling használ egy-két kétes kategóriát, vannak hiányosságok a ténytudatosságtól távol tartó okok sorolásában és értékelésében. Azt ugyan nem mondanám, hogy a szerző az aufklérista illúziók foglya lenne, de azért nem is teljesen mentes tőlük. A szórakoztató és hatásos előadásmódra való törekvés engem éppen nem, de többeket arra indíthat, hogy a könyvet ne vegyék komolyan.

Pedig jó lenne, ha a kritikus olvasás nem elvenne a mű inspirációjának erejéből, hanem hozzáadna; ha a kritikus olvasás konstruktívan lenne kritikus, mondanám, ha ennek a kifejezésnek nem lenne olyan rossz a történelmi konnotációja.

Rosling elvezeti a progresszív értelmiségit egy olyan dilemmához, amelyhez nemigen szokott eljutni, s amelyhez maga Rosling sem jutott el, legalábbis a könyvében ennek nyoma nincs.

A progresszív értelmiség számára nemigen létezhet fontosabb érv az igaza mellett, mint hogy van progresszió, vagyis haladás. Ez a haladás

történelmi léptékkal mérve gyors, gyorsul, sok összefüggő eleme van, adatok tömegével bizonyítható, és azóta éri el az egy-egy generáció életében is érzékelhető sebességet, amióta a progresszív értelmiség a 16–18. században történelmi tényezővé vált.

A progresszív értelmiségi Pangloss antitézise, megkülönböztető jegye a status quóhoz való kritikus viszony. Mindig ahhoz a status quóhoz, amely az addigi fejlődés eredményeként kialakult. Kiváltképp kritikus a viszonya ahhoz a status quóhoz, amelynél haladottabb állapotot is láttunk már a magunk mögött hagyott időben. Ez gyakran előfordul, hiszen a haladás nem folyamatos, nem visszaesések nélküli semmilyen tekintetben, sem időben, sem térben, sem területek és szempontok szerint. A progresszív-kritikus értelmiségi tehát akkor a legkritikusabb, akkor használja a legdrámaibb, legerősebb hatású beszédmódot, amikor a helyzet romlásával szembesíti kortársait.

A progresszív és konzervatív értelmiségi nem azonos módon és mértékben erősítik az általuk képviselt irányt. (A konzervatív jelzőt itt egyszerre szűkebb és tágabb értelemben használom, mint ahogy szokták. Nem jelölöm vele azokat, akik a haladás sebességének és módszereinek a kérdésében különböztetik meg magukat a progresszív értelmiségiektől vagy a progresszív értelmiségen belül, de jelölöm vele mindazokat, akik a leghaladottabb – a legnagyobb jólétet, hatékonyságot, leghosszabb távú fenntarthatóságot és legmagasabb szabadságfokot biztosító – társadalmi rendszerrel szemben valamely kevésbé haladottabbat preferálnak, legyen az bármely totalitárius – kommunista, fasiszta, náci –, autoriter,

feudális rendszer, avagy a kapitalizmus valamely korábbi változata.)

Az ilyen értelemben konzervatív véleményformálókat a sajátjuknak érzett rendszerekkel, rezsimekkel szemben apologetikus, az azt elutasítókkal, azt veszélyeztetőkkel szemben korlátlanul kritikus hozzáállás jellemzi. Ily módon a hozzájuk közel álló és a velük szemben álló nézetek és politikai törekvések bemutatásának hangvételében, stílusában hatalmas különbséget alakítanak ki.

A progresszív – tehát kritikus – értelmiségi esetében ez a különbség sokkal kisebb, mert a hozzájuk közel állókhöz való viszonyban sokkal gyengébb az apologetikus és sokkal erősebb a kritikai elem. A progresszív értelmiséget a körkörös kritikai készenlét jellemzi. Ily módon összességében az előremutató politikai törekvések erősebb kritikai nyomás alatt állnak, mint a visszafelé haladók. Ezt a hátrányt bizonyos körülmények között kiegyenlíti a körkörös kritikus, következőképpen nyitottabb és hitelesebb orgánumok nagyobb népszerűsége és szélesebb olvasótábora, de ezek a bizonyos körülmények nem mindig állnak fenn.

E sorok írója a heti *Beszélő*-nél töltötte újságírói pályafutásának első és legszebb éveit. Ez a hetilap volt a körkörös kritikai készenlét ethoszának legpregnansabb képviselője a magyar sajtóban. Talán a magyar sajtó egész történetében. A legérzékenyebb és legélesebb kritikus volt a haladásellenes törekvések minden változatának, és ugyanakkor az egy párt (a *Beszélő* esetében az SZDSZ) iránt nyíltan elkötelezett lapok közül kimagaslóan a legkritikusabb a saját pártjával szemben. Ha valaki összehasonlítja az SZDSZ-es *Beszélő* és az

(akkor még) MDF-es *Magyar Fórum* 1990–1991-es évfolyamait, érzékelni fogja azt a különbséget, amelyről beszélünk.

Ebben a tekintetben a *Népszabadság* összetettebb képlet volt. A szerkesztőség nagyobb és (többnyire) fiatalabb részét ott is a körkörös kritikai készenlét jellemezte. Az MSZP–SZDSZ-kormányok működésének tizenkét évében kormánykritikus cikkek és vezércikként olvasott publicisztikák tömege jelent meg, de azért az állagvédő kádári konzervativizmus beidegződései és – önmagukat tévesen progresszív értelmiséginek vélő – képviselői is jelen voltak. A szerkesztőségben is, de az olvasótáborban még sokkal inkább. Olvasói levelek tömegében tiltakoztak az ellen, hogy a „mieinkkel” úgy viselkedjünk, ahogy az ellenséggel szemben kell, követelték, hogy az ellenség politikusait, szószólóit, hirdetéseit ne engedjük be a lapba, és abban a harci szellemben támadjuk őket és védjük a sajtójainkat, ahogy azt az „ellenség” sajtója teszi. Ezek a levelek túlnyomórészt a kádári konzervativizmus képviselőitől érkeztek, akik számos levélben fejtegették, mennyit romlott a helyzet a kádári szocializmus felszámolása óta.

Pályámat és pályatársaim pályáját Rosling ihletésére végiggondolva, azt kell mondanom, hogy a konzervatívokkal szemben ugyan igazunk volt (és van), de önmagunkkal szemben nem egészen. Miközben a militánsan pártos újságírással szemben a kritikusnak elkötelezett újságírásban és az elégedetlenség hajtóerejében hitünk, nagyon keveset tettünk azért, hogy megtörjük – nemcsak a társadalomban, de magunkban is – azt a nagyon mély, nagyon általános, sok

atavisztikus ösztöntől támogatott tudatlanságot, amely elnyeli az emberi haladás tényezőjét. Éppen azokat a tényeket, amelyek a progresszív törekvések értelmét és hatalmas lehetőségeit igazolják.

Ezzel a mulasztással nem állunk egyedül, hanem a Rosling által hivatkozott felmérések szerint együtt haladunk a világgal. De ez egyrészt nem mentség, másrészt azért a tudatlan nagyvilágon belül is a tudatlabbak közé tartozunk.

Rosling dührohamot kapott, amikor optimistának nevezték. Ő nem optimista, mondta, hanem lehetőségista (possibilist). A könyvében elég erős hangsúlyt kapnak azok a tényezők, amelyek tekintetében nem javul, hanem romlik a helyzet (klímaváltozás, terrorizmus), és „az öt globális kockázat, amelyek miatt tényleg aggódnunk kellene”: világhiány, pénzügyi összeomlás, III. világháború, klímaváltozás, szélsőséges szegénység.

A lehetőségizmus, amely – le ménem fogadni – posszibilizmusként ver majd gyökeret a magyarban, ha egyáltalán, korunk legretrográdabb hiedelmével áll szemben, amely az (egyébként) progresszív értelmiség jelentős részét is megfertőzte, és népszerűvé tette Huntington éppoly kártékony, mint amennyire téves elméletét a „kultúrák harcáról”. Tények tömegével bizonyítható, milyen gyorsan változik minden, a családformáig, a családon belüli viszonyokig bezárólag, amit kultúrák állandó elemének szoktak tekinteni. Mások lehetőségeinek a tagadása, a saját lehetőségeink tagadását alapozza meg. Az arabok, a muszlimok, az afrikai társadalmak stb. olyanok, amilyenek, sohasem lesznek mások,

modernizáció, demokrácia, közjólét nem egyeztethető össze az ő hagyományainkkal. Ugyanezzel a logikával mondhatjuk és mondják egyre többen Nyugaton és Keleten, hogy magyaroknak (lengyelnek, csehnek, románoknak, bolgárnak, oroszoknak stb.) nem való a demokrácia, a liberalizmus, az EU, nem kell neki, kár belé.

Egy edinborough-i úr szépen végighallgatta Rosling előadását, látta az általa bemutatott tényeket, és az előadás végén kijelentette: „Egy hógolyónak is több esélye van megmaradni a pokolban annál, mint hogy Afrikának sikerüljön mindez. Tudom, mert Nigériában szolgáltam. Tudja, ilyen a kultúrájuk. Nem engedi meg, hogy modern társadalmat hozzanak létre. Soha. SO-HA.”

Afrika öt nagy országában, az Egyiptomtól Marokkóig tartó arab-muszlim övezetben mindenhol magasabb az átlagéletkor a 72 éves világtáznál. Ott tartanak, ahol Svédország 1972-ben, Olof Palme kormányzásának idején. Fekete-Afrika országaiban a közszolgáltatások, a közoktatás, az egészségügy, a vízellátás, az áramellátás hálózata olyan gyorsan és egyenletesen fejlődött az utóbbi fél évszázadban, mint amikor Európában történt meg ez a „csoda”. „Mind az 50, a Szaharától délre fekvő államban gyorsabban csökkent a gyermekhalandóság, mint Svédországban valaha.” Ötven évvel ezelőtt Kína, India és Dél-Korea „sok tekintetben rosszabb helyzetben volt, mint a mai, a Szaharától délre fekvő országok. Ázsia sorsáról pontosan ugyanazt gondolták, amit ma Afrika sorsáról vallanak.” „India 35 évvel ezelőtt ott tartott, ahol ma Mozambik.” Az egy nőre jutó babák száma az USA-ban és Iránban 1800 körül

ugyanannyi volt. Átlagosan hét. 1980 körül az USA-ban ez a szám már kétfő alá süllyedt, Iránban még mindig hat és hét között mozgott. Azonban a síita fundamentalista államban, éppen a Nyugat-barát rezsim megdöntése és a fundamentalista forradalom után, az egészségügy és az oktatás gyors fejlődésével iszonyatos sebességgel csökkent az egy nőre jutó szülések száma. Kétezer környékén már semmivel sem szültek több gyereket a nők Iránban, mint az Egyesült Államokban, 2017-ben pedig már 1,6 baba jutott egy asszonyra Iránban, kevesebb, mint az USA-ban! Ha a keresztény és muszlim többségű országok születési rátáit egymás mellé tesszük, akkor nagyon hasonló ábrát kapunk. A szegénységtől lesz több és a jóléttől lesz kevesebb baba mindenhol. A vallási különbségeknek ehhez képest számottevő szerepük nincs. Huntingtont elsöprik a tények.

Rosling leszögezi, hogy ő a liberális demokrácia elszánt híve. De ettől még a liberális demokrácia világán kívül lezajló haladás, mégpedig a liberális demokráciákénál gyorsabb haladás tényei tények, s ezek elismerése egészen addig nem szól a liberális demokráciák ellen, amíg nem ismerünk egyetlen példát sem arra, hogy a jólét, a hatékonyság, a jövőtudatosság és a szabadság magasabb fokát lehetett elérni a liberális demokrácia keretein kívül, mint azon belül.

Röviden: az emberi haladás követésének, ezzel kapcsolatos tudásunk folyamatos frissítésének, a haladásra való „érzékenyítésnek”, a pozitív tények tiszteletének valamiképpen ki kell egészítenie az általános kritikai érzékenységünket, különben az elégedetlenség hajtóereje fékező erővé válik.